

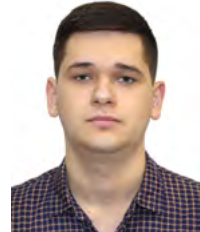
УДК 347:33.053.22-021.131

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2024.6.24>

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВЛАСНОСТІ НА ВІРТУАЛЬНІ АКТИВИ

Савченко Єгор Юрійович,

аспірант кафедри приватного права
Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Стаття присвячена дослідженню особливостей правового режиму власності на віртуальні активи як одного з новітніх об'єктів цивільного права через призму цивільного права України та країн Західної Європи, наукових досліджень, Цивільного кодексу України та законодавства Європейського Союзу, що регулює ринок віртуальних активів, а також звітів міжнародних організацій. У статті аналізується проблематика застосування класичних цивільно-правових підходів регулювання права власності до віртуальних активів як різновиду цифрових речей, які створюються, зберігаються та передаються у цифровому середовищі. Основна увага зосереджена на дослідженні питання власності через призму притаманних для обігу віртуальних активів технологічних та економічних особливостей, які пов'язані з використанням технології розподіленого реєстру (DLT), смарт-контрактів, цифрових гаманців, а також запровадження на ринку віртуальних активів традиційних для ринків капіталу послуг та моделей їх надання клієнтам.

Під час проведення дослідження з'ясовано, що в контексті визначення права власності на віртуальні активи ключову роль відіграє елемент контролю приватних ключів власника віртуальних активів. Контроль є фактичним явищем, яке поки що не знайшло відображення в цивільному праві України. Він може виступати еквівалентом юридичної категорії володіння, або власності, яка застосовується у відношенні до рухомих речей, з тією особливістю, що особа, яка здійснює контроль, не має можливості опосередковано контролювати віртуальний актив через іншу особу і фізично не утримує його. Це залежить від того, хто саме здійснює контроль приватного ключа – постачальник послуг зі зберігання віртуальних активів чи сам власник.

За результатами дослідження встановлено невідповідність вітчизняного права сучасним реаліям цифрових правовідносин. Для усунення цієї невідповідності запропоновано впровадити нову форму правочину у вигляді записів у розподілених реєстрах, передбачити інститут опосередкованого та безпосереднього володіння, а також врегулювати специфічні аспекти управління майном.

Ключові слова: цивільне право, право власності, цифрові речі, довірче управління майном, криптоактиви, смарт-контракт.

Savchenko Yehor. Legal regime of ownership of virtual assets

This article examines the peculiarities of the legal regime of ownership of virtual assets as one of the latest objects of civil law, through the lens of civil law in Ukraine and Western European countries. The analysis incorporates scholarly research, the Civil Code of Ukraine, European Union legislation regulating the virtual assets market, and reports from international organizations. The article explores the challenges of applying classical civil law approaches to the regulation of ownership rights to virtual assets, which are classified as a type of digital property created, stored, and transferred in a digital environment. The primary focus is on examining ownership issues through the perspective of the technological and economic characteristics intrinsic to the circulation of virtual assets. These characteristics are associated with the use of distributed ledger technology (DLT), smart contracts, digital wallets, and the introduction of services and models, traditionally characteristic of capital markets, into the virtual assets market for clients.

The study identifies that, in the context of defining ownership rights to virtual assets,

the control of private keys by the owner plays a key role. Control is a factual phenomenon that has yet to find reflection in Ukraine's civil law. It may act as an equivalent of the legal categories of possession, or ownership, applied to movable property, with the particularity that the person exercising control lacks the ability to indirectly manage the virtual asset through another party and does not physically hold it. This depends on who controls the private key – the virtual asset custody service provider or the owner themselves.

The study concludes that domestic law does not fully correspond to the realities of modern digital legal relationships. To address this gap, it is proposed to introduce a new form of legal transaction in the form of entries in distributed ledgers, establish the institution of indirect and direct possession, and regulate specific aspects of property management.

Key words: *civil law, ownership, digital property, fiduciary management, crypto-assets, smart contract.*

Вступ. Інститут права власності є одним із фундаментальних та ключових елементів цивільного права. Він визначає природу, підстави та умови набуття, здійснення і припинення права власності учасниками приватно-правових відносин на об'єкти цивільних прав. Підстави набуття та припинення права власності відіграють важливу суспільну роль, адже вони є визначальними для забезпечення можливостей індивіда задовольняти свої потреби шляхом реалізації правомочностей щодо володіння, користування та розпорядження належним йому майном.

Глобальні процеси технологічного прогресу стимулюють масштабну інтеграцію цифрових технологій у суспільні й економічні відносини суб'єктів цивільних прав, що дає поштовх до появи нових видів речей у правовому просторі, а також трансформацію усталених уявлень про їх оборотоздатність. Вже в 2020 році вітчизняні вчені-цивілісти пропонували розширити перелік об'єктів цивільних прав за рахунок включення, зокрема, криптовалюти, цифрового контенту, а також об'єктів прав, що створюються та знаходяться у мережі Інтернет. Крім того, було запропоновано переглянути загальні підходи до форми правочину та розвинути положення про цифрові права особи як різновид особистих немайнових прав, що створюють можливість реалізації інтересів у сфері диджиталізації [1, с. 10, 18].

Проблематика правового режиму власності на віртуальні активи знайшла певне відображення у працях науковців. Так, Р.А. Майданик досліджував правове регулювання титулів і передання віртуальних активів, а також смарт-контракт криптоактивів у цивільному праві України. К.Г. Некіт вивчала питання віртуальної

власності та смарт-контракти як підставу виникнення останньої. Є.О. Мічурін аналізував правові аспекти передання віртуальних благ. Серед іноземних науковців заслуговують на увагу дослідження Тімоті Чана, який вивчав питання об'єкту права власності в криптоактивах та майновий ефект блокчейн-транзакцій, а також праці Я.Й. Щербовського, в яких проаналізовано місце смарт-контракту в цивільному праві.

Утім, незважаючи на наявність вищезгаданих досліджень, слід констатувати, що праці вітчизняних вчених переважно сконцентровані на вивченні проблематики смарт-контрактів або переходу права власності на цифрові речі як всеохопні категорії, залишаючи лише частково дослідженням питання особливостей правового режиму права власності на віртуальні активи, а питання втрати права власності на віртуальні активи у випадку використання послуг третіх сторін щодо зберігання віртуальних активів – фактично не дослідженим. Проблема недостатнього стану наукової розробки посилюється з появою нових підходів до розуміння віртуального активу як об'єкта цивільних прав у національному праві, а також з розвитком фінансово-технологічних рішень на ринку віртуальних активів, які впливають на цивільно-правові відносини та потребують додаткових наукових досліджень.

З точки зору нормативної розробки прослідковується наявність прогалин та неузгодженостей не лише у законодавчій базі, а й у вітчизняному цивільному праві, що робить проблему дослідження ще більш актуальною.

У статті проведено ґрунтовний аналіз питання правового режиму власності на віртуальні активи в контексті природи

феномену віртуальних активів, цифрового середовища, в якому здійснюється його обіг, цивільного права України та країн Західної Європи, наукових досліджень, Цивільного кодексу України та законодавства Європейського Союзу, що регулює ринок віртуальних активів, а також звітів міжнародних організацій. Особливу увагу було приділено питанню правового режиму власності суб'єктів цивільних правовідносин під час використання ними кастодіальних цифрових гаманців, створених із застосуванням програмних засобів постачальників послуг віртуальних активів, які забезпечують зберігання віртуальних активів клієнтів від імені та в інтересах останніх.

Автором окреслено проблематику, яка пов'язана із застосуванням класичних цивільно-правових конструкцій щодо правового режиму власності на матеріальні речі та речові права до віртуальних активів, через призму зазначених в попередньому абзаці аспектів. За результатами проведеного дослідження автор пропонує як теоретичні, так і практичні шляхи вирішення окресленої проблеми, що вказує на наявність не лише теоретичних, а й практичних результатів дослідження.

Теоретичний аспект полягає у формуванні цивілістичних підходів до розуміння та регулювання питання права власності на віртуальні активи. Крім того, теоретичні результати можуть бути використані у правотворчій практиці при розробці нових норм права, що регулюють питання правового режиму власності на віртуальні активи. Що стосується практичного аспекту, то він полягає у наданні автором пропозицій щодо внесення змін до наявних нормативних актів, які усунуть юридичні недоліки та колізії, забезпечуючи правову ясність, а також практичну застосовність відповідних положень законодавства.

Мета статті полягає у дослідженні проблематики правового режиму власності на віртуальні активи, зокрема особливостей застосування класичних приватно-правових конструкцій до регулювання обігу цього новітнього об'єкта цивільних прав, яскраво виражена технологічна та економічна природа якого зумовлює особливості набуття, здійснення та припинення права власності.

Результатом дослідження є формулювання пропозицій щодо вдосконалення вітчизняного цивільного права, Цивільного кодексу України, а також законодавства, що регулює ринок віртуальних активів, з метою приведення правового регулювання у відповідність до сучасних викликів цифрових правовідносин.

Виклад основного матеріалу. Правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею незалежно від волі інших осіб [2]. При цьому підставами виникнення та припинення права власності традиційно вважаються юридичні факти, якими, на думку М.І. Козюбри, є конкретні життєві обставини, з наявністю та/або відсутністю яких норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення правових відносин. За вольовою ознакою юридичні факти поділяють на юридичні дії та юридичні події. Юридичні дії – це юридично значущі вчинки особи, які можуть бути правомірними та неправомірними, а юридичні події – це юридично значущі життєві обставини, настання яких не залежить від волі людини. При цьому юридичні правомірні дії залежно від спрямованості волі суб'єкта поділяються на юридичні акти (вчинення правочину, видача наказу тощо) та юридичні вчинки (створення літературного твору, наукове відкриття та ін.) [3, с. 232–233]. У рамках поточної статті автор досліджує набуття та припинення права власності на віртуальні активи на підставі правочинів як різновиду юридичних актів.

Цивільний кодекс України (надалі – ЦК України) характеризує зміст права власності через тріаду правомочностей власника, якому належать права володіння, користування та розпорядження своїм майном. На думку Р.А. Майданика, право власності має розглядатися як найбільш повне майнове право, що забезпечує панування над річчю (майном). При цьому воно не є набором повноважень, необхідних для контролю над річчю [4, с. 22].

Виходячи з поняття та змісту права власності, можна зробити висновок, що майно як особливий вид речі є центральним об'єктом вітчизняної цивільно-правової моделі права власності. При цьому сучасне право України відображає пропре-

сивну концепцію розуміння майна, охоплюючи не лише матеріальні, а й нематеріальні та цифрові об'єкти цивільних прав. Так, відповідно до статті 190 ЦК України майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. При цьому річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки, а цифровою річчю є благо, що створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність (статті 179 та 179¹ ЦК України). Слід зазначити, що запропонований законодавцем підхід розуміння майна впливає з практики Європейського суду з прав людини [5], дослідивши яку, можна дійти висновку, що поняттям «майно» в контексті статті 1 Протоколу № 1 Європейської конвенції з прав людини охоплюється все, що має економічну цінність для учасників цивільного обігу і допускає перехід від однієї особи до іншої. Підхід законодавця щодо включення цифрових речей в ЦК України також узгоджується з поглядами вітчизняних вчених-цивілістів. Зокрема, Р.А. Майданик вважає, що орієнтиром для розуміння майна є поняття блага, що ґрунтується на ідеї цінності відповідного об'єкта права як здатності певного блага бути для його носія позитивною чи негативною цінністю [4, с. 15–16].

До цивільного законодавства України цифрову річ як правову категорію було введено лише у вересні 2023 року водночас із набуттям чинності Законом України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав» від 10.08.2023 р. № 3320-ІХ [6]. Так, законодавцем було розширено перелік об'єктів цивільних прав за рахунок включення цифрових речей та визначено місце їх існування – цифрове середовище, що зумовлює форму об'єктів цивільних прав, особливості набуття, здійснення та припинення цивільних прав і обов'язків щодо них. До цифрових речей було віднесено, зокрема, і віртуальні активи як блага, що створюються та існують виключно у цифровому середовищі та мають майнову цінність. При цьому встановлено, що особливості правового режиму цифрових речей визначаються законом. До цифрових речей застосовуються положення

ЦК України про речі, якщо інше не встановлено цим ЦК України, законом або не впливає із сутності цифрової речі (частина друга статті 179¹ ЦК України).

Окрім базових ознак віртуальних активів, визначених ЦК України, таких як існування в цифровому середовищі та наявність майнової цінності, слід водночас розглянути й інші їх характеристики, зокрема технологічні та економічні, які дозволяють глибше зрозуміти природу цього інструменту та, як наслідок, визначити особливості переходу права власності.

На підставі аналізу праць вітчизняних науковців Р.А. Майданика, Н.І. Майданик та Н. Р. Попової [7, с. 43–44], К.Г. Некіт [8, с. 54], О.О. Кудя [9, с. 15–16] та Є.Ю. Савченка [10, с. 306] автор доходить висновку, що українські вчені в цілому надають перевагу підходу, відповідно до якого віртуальні активи за своєю формою визнаються інформацією, представленою у вигляді послідовності даних (чисел), які містять ідентифікатор, що дозволяє вирізнити окремі віртуальні активи не лише серед інших цифрових об'єктів, але й між собою, забезпечуючи їх індивідуалізацію. У цьому контексті заслуговують на увагу міркування Девіда Фокса, які стосуються особливостей форми існування криптовалют. На думку науковця, криптовалюта отримує свою форму з запису транзакцій у криптовалютній системі. У своїй основі монета складається з рядка даних, що проявляється як послідовність символів, яка була згенерована в результаті транзакції в системі. Ця транзакція може бути як початковою, коли монету було вперше створено (майнінг), так і пізнішою, коли користувач передав уже існуючу монету. Рядок даних фіксує вихід транзакції з певною вартістю, прив'язаний до публічного ключа особи, яка тепер має право здійснювати операції з цією монетою, використовуючи свій приватний ключ [11, с. 6].

Із технологічних особливостей віртуальних активів, описаних вище, впливає ще одна надзвичайно важлива характеристика – специфічне місце створення, існування та обігу цих об'єктів цивільних прав. Регламент (ЄС) 2023/1114 Європейського Парламенту та Ради від 31 травня 2023 року про ринки криптоактивів

(далі – Регламент (ЄС) 2023/1114) [12], що є першим в світі комплексним нормативно-правовим актом, який регулює ринок віртуальних активів, визначає технологію розподіленого реєстру або подібну технологію як єдиний можливий електронний простір для передачі та зберігання віртуальних активів. При цьому під технологією розподіленого реєстру (далі – DLT) в Регламенті (ЄС) 2023/1114 розуміється технологія, що забезпечує функціонування та використання розподілених реєстрів. Розподіленими реєстрами є інформаційні сховища, які зберігають записи транзакцій і розподіляються між вузлами мережі DLT (пристроями або процесами, які є частиною мережі та зберігають повну або часткову копію записів усіх транзакцій у розподіленому реєстрі), синхронізуючись за допомогою механізму консенсусу – спеціальних правил та процедур, що забезпечують досягнення згоди вузлів DLT щодо валідації транзакцій. З огляду на те, що саме публічні блокчейни займають провідне місце серед DLT, які використовуються у цивільно-правовому обігу віртуальних активів завдяки їх інклюзивності [13], автор зосереджує увагу на питаннях набуття та припинення права власності саме в межах цього підвиду DLT.

Тімоті Чан зазначає, що застосування механізму консенсусу, який забезпечує послідовне підтвердження блоків, зводить ймовірність скасування транзакції в певному блоці до експоненційно низького рівня. Завдяки цьому транзакції в блокчейні вважаються незмінними [14, с. 484]. На цю особливість звертають увагу й інші іноземні науковці, зокрема Кайлі Ван, Ціньчен Ван та Дан Боне. У своїй праці вони пропонують створити нові версії стандартів ERC-20 та ERC-721, які дозволять скасовувати транзакції протягом короткого періоду часу після їх розміщення в блокчейні. Науковці зазначають, що блокчейни створені для забезпечення стійкості: опубліковані транзакції є незмінними та не можуть бути змінені [15, с. 1].

На особливу увагу в контексті поточного дослідження потребує аналіз питання здійснення транзакцій з віртуальними активами за допомогою DLT, що є важливим для встановлення моменту набуття та припинення права власності. Як зазна-

чає Тімоті Чан, для здійснення операцій віртуальними активами на публічному блокчейні як різновиді DLT користувачу потрібно мати так звану пару ключів – публічний і приватний. Пара ключів складається з публічної адреси та приватного ключа, які зазвичай є рядком з букв і/або цифр. Їх можна легко згенерувати за допомогою різного програмного забезпечення для створення криптогаманців. Блокчейн зберігає записи про віртуальні активи, прив'язані до публічної адреси. Ця адреса також використовується для надсилання та отримання віртуальних активів у відповідній мережі. При цьому будь-яка транзакція має бути підтверджена за допомогою підпису, який можна створити лише за допомогою приватного ключа. Завдяки алгоритмічному зв'язку між приватним ключем і публічною адресою підпис легко перевіряється іншими користувачами, але сам приватний ключ практично неможливо відтворити зворотним шляхом [14, с. 483]. Керуючись звітом Європейського наглядового органу (EBA, European Banking Authority), можна дійти висновку, що приватні ключі використовуються для контролю над володінням відповідним віртуальним активом. Публічні ключі необхідні для ідентифікації, тоді як приватні ключі (які власники тримають у таємниці) застосовуються для автентифікації та шифрування. Приватний ключ може надавати особі право володіння або право власності на криптоактиви за певною адресою. Втрата приватного ключа еквівалентна втраті права розпоряджатися активами, що підкреслює необхідність забезпечення надійного зберігання приватних ключів. Цифрові криптогаманці використовуються для зберігання публічних і приватних ключів, а також для взаємодії з технологією розподіленого реєстру (DLT), дозволяючи користувачам надсилати й отримувати криптоактиви та відстежувати їхній баланс. Гаманці можуть бути програмними або апаратними, а також розділяються на так звані холодні та гарячі. Деякі постачальники гаманців, так звані кастодіальні постачальники гаманців, не лише надають своїм клієнтам гаманці, а й зберігають їхні криптоактиви (тобто приватні ключі) від імені клієнтів [16, с. 8–9].

Операції з віртуальними активами можуть здійснюватись і в інший спосіб, зокрема із використанням смарт-контрактів. Як зазначає Я.Й. Щербовський, смарт-контракти технічно визначаються як події орієнтовані програми зі станом, які працюють на розподіленому, децентралізованому, спільному і реплікованому реєстрі (блокчейні) та можуть брати під контроль і передавати активи в цьому реєстрі. Цей новий винахід дозволяє виражати волевиявлення у вигляді самовиконувального комп'ютерного коду [17, с. 333]. Простіше кажучи, смарт контракт – це контракт, що самовиконується, умови якого безпосередньо записані в рядки коду. Цей код розгорнутий в блокчейні, який є розподіленим реєстром, що надійно і незмінно записує всі транзакції. Після розгортання контракту він автоматично забезпечує та виконує умови без потреби у посередниках, таких як банки чи правові системи, для нагляду чи забезпечення дотримання угоди. Смарт-контракт розроблений так, щоб бути захищеним від несанкціонованого доступу та незмінним. Це означає, що після розгортання смарт-контракту в блокчейні його не можна змінити. Ця незмінність гарантує, що контракт виконуватиметься так, як запрограмовано, без будь-якого ризику втручання чи шахрайства. Смарт-контракти – це рішення, що працюють, дотримуючись набору визначених правил, які кодує технологія блокчейну. Ці правила, часто звані логікою контракту, визначають, як контракт поводитиметься у різних умовах. Контракт відстежує блокчейн щодо виконання певних умов, відомих як тригери. Коли тригери виконуються, контракт автоматично виконує відповідні дії [18], що вказує на важливу особливість і умову виконання смарт-контрактів: програма повинна мати доступ до товарів або послуг, що є предметом договору, для автоматичного їх блокування та розблокування [19].

Підсумовуючи зазначені міркування, слід виділити такі технологічні особливості існування та обігу віртуальних активів:

1) віртуальні активи за своєю формою є інформацією, представленою у вигляді послідовності даних (чисел), які містять ідентифікатор, який забезпечує їх індивідуалізацію;

2) віртуальні активи передаються та зберігаються в електронному вигляді з використанням DLT або подібної технології. При цьому саме публічні блокчейни займають провідне місце серед DLT, що використовуються у цивільно-правовому обігу віртуальних активів завдяки їх інклюзивності;

3) операції щодо віртуальних активів, здійснені за допомогою системи блокчейн, є незмінними та не підлягають скасування;

4) приватний ключ надає особі право власності на криптоактиви за певною адресою. Втрата приватного ключа еквівалентна втраті права розпоряджатися активами. Приватний ключ може зберігатись власником самостійно або такий ключ від імені власника може зберігати постачальник послуг;

5) операції з віртуальними активами можуть ініціюватись та виконуватись за безпосередньої участі суб'єктів цивільних правовідносин або за допомогою смарт-контрактів з використанням приватних та публічних ключів.

Варто зауважити, що віртуальні активи є інформацією лише за своєю формою, по суті вони є цифровим представленням вартості або права [12]. В аналітичних записках Міжнародного валютного фонду з питань фінансових технологій через відсутність міжнародно узгодженої таксономії запропоновано чотири широкі категорії віртуальних активів: незабезпечені віртуальні активи, що можуть передаватись та переважно використовуються як засіб обміну, а також для спекуляцій; токени корисності, які надають їх власникам доступ до наявного або майбутнього продукту чи послуги; токени – цінні папери, які надають їх власникам права, схожі на права традиційних цінних паперів, наприклад, право на частку прибутку емітента; стейблкоїни, спрямовані на досягнення стабільної цінової вартості шляхом прив'язки криптоактиву до одного активу або кошика активів, наприклад, фіатних валют, товарів, таких як золото, або інших криптоактивів [20, с. 11–12]. Європейський наглядовий орган (ЕБА, European Banking Authority) здійснює розподіл криптоактивів на три категорії залежно від їх економічного призначення,

зокрема на токени платіжного або обмінного типу (наприклад, так звані криптовалюти, які можуть бути як забезпеченими (USDC), так і незабезпеченими (Bitcoin, Litecoin)), інвестиційні токени, а також токени, що використовуються для доступу до товару або послуги (так звані утилітарні токени). Крім того, ЕВА визнає можливість існування віртуальних активів із характеристиками, що охоплюють понад одну із зазначених категорій [16, с. 6]. Слід зазначити, що Банк міжнародних розрахунків використовує аналогічні підходи до розуміння поняття та економічної природи віртуальних активів [21, с. 3]. Схожою концепцією послуговується у своєму звіті Рада з фінансової стабільності, виділяючи у своїй таксономії невзаємозамінні токени (NFT). Рада вважає, що віртуальні активи можуть виконувати функції або мати характеристики цифрових засобів обміну, які не забезпечені емітентом (наприклад, Bitcoin), або інших цифрових токенів, зокрема токенів – цінних паперів, токенів, забезпечених активами, які представляють право власності на майно, так званих утилітарних токенів, що використовуються для доступу до товарів чи послуг на певній цифровій платформі, або невзаємозамінних токенів (NFT), які використовуються як колекційні об'єкти або інвестиційні інструменти [22, с. 3]. Європейські законодавці фактично здійснили поділ віртуальних активів на дві категорії, базуючись на тому, чи намагаються криптоактиви стабілізувати свою вартість шляхом прив'язки до інших активів [12]:

1) так звані стейблкоїни, серед яких існують два типи токенів, а саме токени електронних грошей, які прагнуть стабілізувати свою вартість, посилаючись лише на одну офіційну валюту, та токени, забезпечені активами, які прагнуть стабілізувати свою вартість шляхом прив'язки до іншої вартості чи права або їх комбінації, включаючи одну чи кілька офіційних валют. Оскільки токени електронних грошей за своєю економічною природою є електронними грошима, вони можуть виконувати функції засобу платежу, засобу обміну та засобу збереження вартості. Водночас токени, пов'язані з активами, здатні слугувати засобом передачі вартості, засобом обміну та засобом збереження вартості;

2) інші віртуальні активи, які не належать до жодного типу стейблкоїнів і охоплюють широкий спектр криптоактивів, включаючи як «незабезпечені», так і утилітарні токени (utility tokens). Вартість інших віртуальних активів включає зовнішню, невластиву цінність, що приписується криптоактиву зацікавленими сторонами або учасниками ринку, тобто ця вартість є суб'єктивною і базується виключно на інтересі покупця криптоактиву.

На окрему увагу в частині розуміння економічної природи віртуальних активів заслуговує принцип, закріплений у законодавчих актах Союзу у сфері фінансових послуг, а саме «однакові дії, однакові ризики, однакові правила», доповнений вимогою технологічної нейтральності [12]. Цей принцип забезпечує можливість чіткого розмежування між віртуальними активами та класичними фінансовими активами, створеними та функціонуючими із застосуванням технології розподіленого реєстру (DLT). Наприклад, віртуальний актив, який відповідає базовим характеристикам фінансового інструменту, буде класифікуватися як токенизований фінансовий інструмент, оскільки за своєю суттю він залишається фінансовим інструментом.

Резюмуючи вищевказане, можна виділити такі економічні характеристики віртуальних активів:

1) чітко виражений майновий характер і економічна природа;

2) економічна універсальність, яка дозволяє окремим категоріям віртуальних активів виконувати різноманітні функції, зокрема платіжні, інвестиційні, спекулятивні, надання доступу до товару чи послуги, а також слугувати засобом обміну або збереження вартості;

3) можливість бути безпосередньо пов'язаними з реальною економікою через прив'язку до офіційних валют або інших активів, а також існувати без такого прямого зв'язку;

4) наявність як зовнішньої (суб'єктивної) вартості, що приписується криптоактиву зацікавленими сторонами чи учасниками ринку, так і внутрішньої (об'єктивної) вартості, зумовленої, наприклад, прив'язкою до конкретного активу або права.

Дослідивши цивільно-правову природу інституту права власності, а також техно-

логічні та економічні аспекти існування й обігу віртуальних активів, не маємо сумнівів щодо віднесення віртуальних активів до категорії майна. Це підтверджує можливість виникнення права власності на такі об'єкти цивільних прав, що надає їх власнику право володіти, користуватися та розпоряджатися цими цифровими об'єктами на власний розсуд, а також вчиняти щодо останніх будь-які дії, які не суперечать закону.

За загальним правилом, відображеним в частині першій статті 334 ЦК України, право власності у набувача майна за договором виникає з моменту передання майна, якщо інше не встановлено договором або законом. При цьому переданню майна вважається вручення його набувачеві або перевізникові, організації зв'язку тощо для відправлення, пересилання набувачеві майна, відчуженого без зобов'язання доставки. До передання майна прирівнюється вручення коносамента або іншого товарно-розпорядчого документу (частина друга статті 334 ЦК України). Договір буде вважатися чинним, а право власності на майно переданим належним чином лише за умови дотримання вимог статті 203 ЦК України, а саме: законності змісту правочину; наявності необхідного обсягу дієздатності; вільного волевиявлення учасників договору, яке відповідає їх внутрішній волі; дотримання вимог до форми правочину та спрямованості на реальне настання правових наслідків; відповідності договору, який укладається батьками (усиновлювачами), правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей.

З технологічної точки зору передача віртуальних активів в публічному Bitcoin-блокчейні відбувається таким чином: особа А зберігає у своєму цифровому гаманці публічний і приватний ключі, згенеровані за допомогою криптографії. Особа Б також володіє публічним і приватним ключами. Особа А створює транзакцію, яка містить адресу А, адресу Б і приватний ключ А (при цьому сам приватний ключ не розкривається). Транзакція транслюється до всієї мережі розподіленого реєстру (DLT), яка може перевірити за допомогою приватного ключа А, що особа А має повноваження на передачу крип-

тоактиву з адреси, з якої здійснюється відправлення [16, с. 8]. Цілком слушною в даному контексті є позиція Тімоті Чана, який у своїй праці доходить висновку про те, що передача віртуальних активів через блокчейн-транзакцію за своєю природою нагадує передачу володіння рухомими речами. У цьому випадку право власності зазвичай переходить за умови наявності як наміру передати це право, так і фактичної передачі володіння [14, с. 495–496]. Отже, загальним правилом слід вважати, що право власності на віртуальний актив переходить у межах усного або письмового договору сторін в момент виконання підтвердженої блокчейн-транзакції, коли віртуальний актив асоціюється з публічною адресою набувача, за умови дотримання вимог статті 203 ЦК України.

Набагато складнішою виглядає ситуація, коли блокчейн-транзакція здійснюється на підставі смарт-контракту в публічному блокчейні Ethereum або Tron, сутність якого в цивільно-правовому контексті полягає в тому, що це самовиконуваний договір приєднання, який залишається незмінним і незупинним після створення смарт-контракту, умови якого включені до внутрішніх функцій децентралізованої бази даних, яка не підконтрольна базам даних сторін договору або третіх осіб [23, с. 41]. Крім загальних вимог, описаних вище, дотримання яких є необхідним для чинності правочину, ЦК України також встановлює вимоги до форми правочинів. Так, усі правочини мають вчинятись у письмовій формі, окрім усних правочинів, які повністю виконуються сторонами у момент їх вчинення (з урахуванням виключень, передбачених ЦК України). Правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо його зміст зафіксований в одному або кількох документах (у тому числі й електронних), у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони або надсилали їх до інформаційно-комунікаційної системи, що використовується сторонами (частина перша статті 207 ЦК України). Водночас електронною формою представлення інформації вважається документування інформації, що дає змогу її відтворювати у візуальній формі, придатній для сприйняття людиною [24]. Отже, смарт-контракт не відповідає ознакам щодо пись-

мової форми правочину, адже складається у формі комп'ютерного коду. Крім того, складення та усвідомлення змісту смарт-контракту вимагає спеціальних знань технології блокчейну та мов програмування, тому сторони можуть не мати змоги належним чином здійснити своє волевиявлення щодо всіх істотних умов договору, що може мати наслідком визнання договору неукладеним та спричинити спір щодо визнання права власності на відповідні віртуальні активи. Також відповідно до положень ЦК України правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо він підписаний його стороною (сторонами). При цьому ЦК України передбачає можливість використання при вчиненні правочинів, окрім власноручного, лише факсимільного відтворення підпису за допомогою засобів механічного, електронного або іншого копіювання, електронного підпису або іншого аналога власноручного підпису. Водночас смарт-контракт не передбачає використання зазначених видів підписів. Проте договір не можна вважати неукладеним навіть за умови відсутності на ньому підписів після його повного чи часткового виконання сторонами, якщо інше не вказане в пропозиції укласти договір або не встановлене законом (стаття 642 ЦК України). Проте смарт-контракт не виконується безпосередньо сторонами, тому не може бути виконаний останніми частково або повністю.

З огляду на зазначене особливого значення в контексті належного набуття та припинення права власності на віртуальні активи набуває питання введення до цивільного права України нової форми правочинів та включення смарт-контрактів до сфери регулювання ЦК України, що допоможе уникнути правових колізій під час реалізації учасниками цивільних відносин своїх прав. У зв'язку із зазначеним пропонуємо викласти частину першу статті 205 ЦК України у такій редакції: «Правочин може вчинятися усно, в письмовій (електронній) формі або у формі записів у розподілених реєстрах з використанням технології розподіленого реєстру або іншої подібної технології. Сторони мають право обирати форму правочину, якщо інше не встановлено законом».

У випадку здійснення операцій з віртуальними активами за будь-якою з описаних моделей із використанням цифрових гаманців ключову роль, як уже було зазначено вище, відіграє приватний ключ, згенерований засобами криптографії цифровим гаманцем. Цей ключ зберігається разом із публічним ключем і надає користувачу можливість ініціювати та виконувати операції з віртуальними активами. Відповідно, щоб мати можливість здійснювати контроль над віртуальним активом, власнику необхідно володіти приватними ключами. Однак це не означає, що ключі автоматично ототожнюються з правом власності на токени (як це часто формулюється в популярному вислові: «Не твої ключі – не твої токени»): приватні ключі надають власнику можливість контролювати віртуальний актив, але не обов'язково набувати право власності. Це також породжує питання про те, чи є передача приватних ключів допустимим способом передачі права власності на віртуальні активи [25, с. 31]. У даному контексті контроль як фактичне явище може виступати еквівалентом юридичної категорії володіння, або власності, у відношенні до рухомих речей (з тією лише особливістю, що особа, яка здійснює контроль, не має можливості опосередковано контролювати віртуальний актив через іншу особу, а також фізично не утримує віртуальний актив). Вітчизняна доктрина цивільного права під володінням розуміє правомочність панування над річчю, що надає можливість володільцю фактично впливати на річ. Під власністю розуміється тріада правомочностей власника щодо володіння, користування та розпорядження майном. Під користуванням, як правило, розуміється право отримувати вигоди від речі, а також право їх привласнювати. Розпорядженням вважається юридично забезпечена можливість визначати як фактичну, так і юридичну долю майна, зокрема шляхом вчинення певних юридичних дій щодо останнього.

Публічні та приватні ключі створюються та управляються засобами програмно-технічного забезпечення цифрового гаманця, яким вважається програмне або апаратне забезпечення, що надає змогу користувачу реалізувати право власності на

віртуальні активи, а також отримувати інформацію щодо операцій з останніми (у вигляді балансу рахунку та інформації про списання та зарахування віртуальних активів). Цифрові гаманці залежно від суб'єкта контролю приватних ключів поділяються на кастодіальні, у яких приватні ключі контролюються та зберігаються постачальником послуг зі зберігання віртуальних активів від імені клієнтів (далі – кастодіан), і некастодіальні, у яких користувач самостійно здійснює контроль над приватними ключами. У разі використання некастодіального гаманця постачальник надає лише засіб (програмний або апаратний) для зберігання та використання приватних ключів, тому, як правило, саме користувач володіє повним правом власності на віртуальний актив, отриманий на некастодіальний гаманець. Натомість у випадку, коли приватні ключі контролюються та зберігаються кастодіаном, питання наявності у клієнта права власності на віртуальні активи виглядає менш очевидним.

Виходячи із положень Регламенту (ЄС) 2023/1114, кастодіана можна охарактеризувати як регульованого постачальника послуг, який зберігає та адмініструє віртуальні активи клієнта від його імені та в його інтересах у спосіб, який забезпечує захист клієнта від несанкціонованого розпорядження його активами, а також у разі неплатоспроможності кастодіана. Вказаний захист може бути реалізований лише у випадку наявності у клієнта права власності на віртуальні активи, зберігання яких забезпечується кастодіаном. Так, кастодіан, надаючи послуги клієнту, здійснює облік його віртуальних активів (окремо від власних) та забезпечує їх наявність на рахунку, виконує правомірні розпорядження (інструкції) клієнта відповідно до умов договору, а також передає будь-які вигоди від віртуальних активів клієнту, в інтересах якого зберігаються такі віртуальні активи [12; 26, с. 210]. При цьому контроль приватного ключа клієнта кастодіаном, як правило, не призводить до переходу права власності на віртуальні активи до Кастодіана, хоча останній і набуває право володіння такими активами.

Водночас право власності на віртуальні активи клієнта в окремих випадках може бути передане самому кастодіану

або вищестоящому кастодіану залежно від умов договірних взаємовідносин. Зокрема, клієнт може втратити право власності на всі або частину належних йому віртуальних прав у таких випадках:

1) використання кастодіаном механізмів фінансової застави для здійснення операцій фінансування клієнта та забезпечення виконання ним власних зобов'язань (зокрема, за угодами про зворотний викуп, позики віртуальних активів, угодами купівлі-продажу з обов'язковим зворотним викупом або продажу-купівлі з обов'язковим зворотним продажем, а також угодами про маржинальне кредитування)¹, які передбачають передачу клієнтом права власності на фінансове забезпечення з метою покриття відповідних фінансових зобов'язань;

2) реалізації кастодіаном або вищестоящим кастодіаном права використання фінансового забезпечення клієнта, отриманого внаслідок використання механізмів фінансової застави для здійснення операцій фінансування клієнта та забезпечення виконання ним власних зобов'язань (за угодами з позики віртуальних активів або угодами маржинального кредитування)¹, якщо такий механізм не передбачає передачу клієнтом права власності на фінансове забезпечення при виникненні такої застави;

3) реалізації застави для забезпечення виконання зобов'язань клієнта зі сплати винагороди за надані послуги.

Зазначені випадки втрати права власності клієнтом на віртуальні активи застосовуються також у разі передачі кастодіаном віртуальних активів клієнта на зберігання вищестоящому кастодіану (відповідно до договірних умов обслуговування), який може здійснювати облік віртуальних активів клієнтів кастодіана як на сегрегованих (індивідуальних) рахунках, так і на агрегованому (спільному) рахунку, що об'єднує пул активів усіх клієнтів кастодіана. У цьому випадку право власності на віртуальні активи клієнта може перейти до вищестоящого кастодіана. Слід зазначити, що в описаних випадках клієнт може мати

¹ Для здійснення окремих видів фінансування кастодіан може отримувати авторизацію на надання інших видів послуг, зокрема на виконання розпоряджень щодо віртуальних активів від імені клієнтів, а також надання додаткових послуг, які є похідними від цього виду діяльності.

лише незабезпечену договірну вимогу щодо переданих віртуальних активів, тим самим втративши правомочності забезпеченого кредитора у випадку неплатоспроможності кастодіана [26, с. 227].

У такому контексті слід зазначити, що незалежно від наявності чи відсутності юридично забезпеченого права власності клієнта на віртуальні активи, які зберігаються кастодіаном, саме останній зберігає технологічну можливість володіти, користуватися на розпоряджатися віртуальними активами клієнта завдяки контролю над його приватним ключем. Це означає, що недобросовісний кастодіан фактично може неправомірно, з порушенням статті 203 ЦК України здійснювати будь-які операції з віртуальними активами, які належать клієнту на праві власності, у власних інтересах. Запобігання такій неправомірній поведінці кастодіана забезпечується регуляторними обмеженнями, порушення яких може призвести до застосування санкцій з боку державних органів, а також репутаційними ризиками. Реалізація як регуляторних, так і репутаційних ризиків може викликати значний відтік клієнтів і, як наслідок, суттєво негативно вплинути на діяльність кастодіана.

За своєю правовою сутністю відносини кастодіанів та їх клієнтів можна охарактеризувати як фідучіарні (від лат. *fiducia* – довіра): кастодіани повинні діяти чесно, справедливо та професійно відповідно до найкращих інтересів своїх клієнтів та потенційних клієнтів [12]. Дані положення є основою для низки вимог щодо справедливості, прозорості та управління конфліктами інтересів, які базуються на принципі, що інтереси клієнтів мають першочергове значення, якщо клієнти не були поінформовані та не надали свою явну згоду на те, щоб їхні інтереси могли бути обмежені у невиконанні для них способів [26, с. 217]. М.М. Слюсаревський слушно зазначає, що довірчими договорами можна вважати лише ті угоди, при укладанні яких один з контрагентів передає іншому повноважень більше, ніж достатньо для досягнення мети угоди, а виконання угоди контрагентом, що отримав зайві повноваження, є справою його сумлінності [27, с. 10].

Зважаючи на те, що вітчизняний інститут зберігання майна, а також інститут

володіння чужим майном і європейська концепція безпосереднього та опосередкованого володіння не забезпечують необхідного фідучіарного характеру відносин та не враховують ключову для взаємодії кастодіана з клієнтом потребу наділення його правом розпоряджатися майном клієнта відповідно до вказівок останнього, особливого значення набуває аналіз можливості застосування інститутів управління майном та довірчої власності до таких правовідносин у контексті визначення права власності на віртуальні активи, які зберігає кастодіан.

Аналізуючи трастоподібні конструкції, Р.А. Майданик доходить висновку, що станом на сьогодні вітчизняне право не містить положень про уніфікований інститут фідучіарного управління майном. Чинне законодавство передбачає фрагментарні, зазвичай недеталізовані або суто оглядового характеру правові норми про довірчу власність і договір управління майном. ЦК України не передбачає загальних положень про право довірчої власності та управління чужим майном, а також по суті не містить детальних та системних правових положень щодо вказаних правових інститутів [28, с. 30–31]. У цьому контексті не можна не погодитись з тим, що законодавець фактично створив розрегульованість фідучіарної природи відносин довірчого управління та довірчої власності, віднісши довірчу власність до сфери права власності (Книга третя ЦК України), а управління майном до зобов'язального (договірного) права (Книга п'ята ЦК України). Ситуацію ускладнює відсутність у ЦК України чіткого визначення поняття довірчої власності, а також комплексного підходу до врегулювання договорів управління, які підтверджують виникнення у управителя права довірчої власності на майно, передане в управління.

Відповідно до частини першої статті 1029 ЦК України, за договором управління майном одна сторона (установник управління) передає другій стороні (управителю) на певний строк майно в управління, а друга сторона зобов'язується за плату здійснювати від свого імені управління цим майном в інтересах установника управління або вказаної ним особи (вигодонабувача). Договору управління май-

ном як самостійному договірному типові властиве виникнення довірчих відносин. У рамках правовідношення, яке виникає на підставі названого договору, поєднуються речові та зобов'язальні правовідносини. Відносини між сторонами мають зобов'язальний характер. Однак унаслідок передання майна в управління управителю делегуються абсолютні повноваження, які є похідними від права власності установника управління [29, с. 59]. При цьому договір управління майном може засвідчувати виникнення в управителя права довірчої власності на отримане в управління майно (частина друга статті 1029 ЦК України), яке визнається особливим видом права власності, що виникає внаслідок закону або договору (частина друга статті 316 ЦК України). Управитель, якщо це визначено договором про управління майном, є довірчим власником цього майна, яким він володіє, користується і розпоряджається відповідно до закону та договору управління майном. Договір про управління майном не тягне за собою переходу права власності до управителя на майно, передане в управління (частина п'ята статті 1033 ЦК України). Отже, можна стверджувати, що договір про управління майном може як передбачати, так і не передбачати виникнення права довірчої власності, що визначає характер відносин довірчого управління. У разі відсутності права довірчої власності в такому договорі домінуватимуть елементи зобов'язального права, тоді як у випадку його наявності – елементи обмеженого речового права. Водночас, як зазначалося раніше, договір про управління в будь-якій конструкції має змішану речово-зобов'язальну природу.

Термін «управління» є вираженням використання власності в межах тріади повноважень власника іншою особою в інтересах власника або особи, указаної ним, яке в контексті ЦК України може бути реалізоване, зокрема, без виникнення права довірчої власності. На цьому базується можливість передання свого майна в управління іншій особі, що, однак, не призводить до переходу права власності. Таким чином, при здійсненні управління відбувається не розчленування права власності між установником управ-

ління й управителем, а реалізація волі власника майна шляхом передачі управителю належних йому повноважень щодо здійснення правомочностей володіння, користування та розпорядження відповідним майном [30, с. 18]. Водночас передані управителю повноваження не є безумовними та за своєю природою еквівалентними правам власника, адже вони обмежуються волею установника управління.

На думку К.Г. Некіт, при встановленні довірчої власності майно установника не відчужується, а лише передається довірчому власникові з певною метою, а саме для використання його на користь установника або вказаного ним вигодонабувача, але не на користь самого довірчого власника. Тобто ніякої вигоди від переданого майна довірчий власник не отримує, набуваючи лише права на винагороду за належне виконання своїх обов'язків. Водночас довірчий власник виступає в господарському обігу як власник, укладаючи з третіми особами будь-які правочини і здійснюючи інші акти з використання майна та управління ним, а також з розпорядження даним майном з урахуванням встановлених установником або законом обмежень [31, с. 173]. Р.А. Майданик, досліджуючи право довірчої власності в сучасному європейському праві, робить важливий висновок про те, що визнаний цивілістичними країнами Західної Європи інститут трасту, який по суті є аналогічною довірчій власності конструкцією, розглядається як особливе речове право, що не створює ефекту «розщепленої» (подвоєної) власності, але передбачає обтяження довірчого власника зобов'язаннями здійснювати цей речово-правовий титул у чужому інтересі [4, с. 24]. Г.В. Буяджи, яка досліджує у своїй праці досвід іноземних юрисдикцій у використанні трастів, також заперечує концепцію розщеплення права власності при встановленні довірчої власності, висновує, що єдиним законним власником майна вважається довірчий власник, тому у трасті не відбувається «розщеплення» права власності на майно. Насправді в трасті відбувається розподіл майнових прав, іншими словами, повноважень на майно. Саме ж право власності лишається неподільним [32, с. 15].

Ураховуючи особливості вітчизняного цивільного права та спираючись на положення статті 1029 та статті 1033 ЦК України, можна стверджувати про те, що договір управління майном, складений за законодавством України, може не передбачати переходу права довірчої власності та не передбачає права власності на передане установником управління майно, відповідно концепція існування права власності на майно може передбачати конструкцію, за якої управитель набуває лише майнові права, відмінні від права власності, що надають йому повноваження на управління майном установника управління.

Слід зазначити, що договір довірчого управління, окрім загального фидуціарного принципу управителя діяти виключно в інтересах установника управління, також містить низку інших, більш деталізованих фидуціарних характеристик. Так, відповідно до частини першої статті 1034 ЦК України вигоди від майна, що передане в управління, належать установникові управління. Управитель управляє майном відповідно до умов договору. Управитель може відчужувати майно, передане в управління, укладати щодо нього договір застави лише за згодою установника управління. Управитель має право вимагати усунення будь-яких порушень його прав на майно, передане в управління, відповідно до статті 396 цього Кодексу (стаття 1037 ЦК України). Майно, передане в управління, має бути відокремлене від іншого майна установника управління та від майна управителя. Майно, передане в управління, має обліковуватися в управителя на окремому балансі, і щодо нього ведеться окремий облік. Розрахунки, пов'язані з управлінням майном, здійснюються на окремому банківському рахунку (частина третя статті 1030 ЦК України). Управитель здійснює управління майном особисто, проте має право доручити іншій особі вчинити від його імені дії, необхідні для управління майном, якщо це передбачено договором про управління майном або цього вимагають інтереси установника управління або набувача у разі неможливості отримати в розумний строк відповідні вказівки установника управління. При цьому майно як складний предмет

договору управління передається на певний строк, інакше втрачається сенс довірчої власності [29, с. 60].

Враховуючи зазначене, для фидуціарної моделі правовідносин, в яких кастодіан забезпечує зберігання віртуальних активів шляхом контролю приватних ключів клієнта від його імені, найбільш ближчим за своєю природою з-поміж наявних у вітчизняному праві цивільно-правових інститутів, вважаємо інститут управління майном. Водночас положення ЦК України потребують доопрацювання для комплексного врегулювання питання передачі права власності на майно як у випадку, коли управитель набуває право довірчої власності, так і у випадку, коли такого права не виникає. Зокрема, доцільним вбачається запровадження в українське цивільне право концепції безпосереднього та опосередкованого володіння, а також права власності на певний період часу.

Європейська концепція безпосереднього та опосередкованого володіння усуває суперечності між визнанням володільцями осіб, які отримали майно від власника на підставі договору, і принципом неподільності речових прав, що виключає можливість одночасного володіння однією і тією ж річчю кількома особами. Як зазначає Р.А. Майданик, право власності може належати лише одній особі (співвласники є єдиним власником). Одна й та ж річ (майно) не може належати різним особам на праві власності, хоча на неї можуть встановлюватися, крім права власності, речові права на чуже майно [4, с. 22]. Концепція прямого та опосередкованого володіння, яка знайшла відображення в німецькому праві та положеннях DCFR, ґрунтується на ідеї, згідно з якою для володіння характерний саме вольовий аспект *animus domini*. Це проявляється в намірі юридичного володільця користуватися майном на свою користь незалежно від фактичної належності речі володільцю. Отже, припускається, що володіння відсутнє, якщо відсутній намір користуватися майном. Опосередкованим володінням вважається отримання винагороди за безпосереднє користування у натуральному чи грошовому вигляді або у вигляді послуг, утримання особою земельної ділянки,

здійснення на ній реальної господарської діяльності або управління такою діяльністю в інтересах власника цієї ділянки [33, с. 57].

На нашу думку, для належного врегулювання відносин між кастодіаном та клієнтом доцільно розвинути вітчизняний інститут управління майном, зокрема, завдяки впровадженню вищевказаної концепції безпосереднього та опосередкованого володіння в національне цивільне право, а також деталізації правомочностей управителя щодо відчуження майна клієнта, передбачених ЦК України, в окремому законодавчому акті, що регулює ринок віртуальних активів.

Запропоновані зміни сприятимуть створенню правового підґрунтя для запровадження нової моделі управління майном у цивільному праві України. Така модель не передбачає виникнення в управителя права довірчої власності на передане в управління майно, при цьому управитель здійснюватиме управління від імені установника управління в якості опосередкованого володільця. Представлена модель, на нашу думку, створює можливість ефективного використання інституту управління майном як інструменту врегулювання правовідносин між кастодіаном і клієнтами. Вона є релевантною, адже передача віртуальних активів на зберігання, як правило, не передбачає зміну власника, хоча кастодіан і набуває статусу фактичного володільця та здійснює контроль над приватним ключем клієнта.

У випадках, коли кастодіан для задоволення інтересів клієнта використовує під час надання послуг механізми забезпечення зобов'язань клієнта, в тому числі механізми фінансової застави для надання клієнту фінансування як на власному рахунку, так і на рахунках, відкритих вищестоящим кастодіаном, кастодіан має бути наділений спеціальним правом щодо використання та розпорядження віртуальними активами клієнта, зокрема щодо відчуження віртуальних активів клієнта на власний рахунок або на власний рахунок вищестоящего кастодіана, в результаті чого клієнт може втратити право власності на віртуальні активи. Таке право може бути реалізоване лише за попередньої прямої згоди клієнта, а також за умови

попередження його про ризики використання послуг, що мають наслідком втрату права власності на активи (зокрема, ризиків, пов'язаних з ініціюванням процедури банкрутства кастодіана або вищестоящего кастодіана). Додамо, що зазначена правомочність кастодіана має бути обтяжена обов'язком здійснювати отримання, передачу та реалізацію застави, предметом якої є віртуальні активи, виключно в обсязі, який є еквівалентним наявним чи майбутнім, фактичним, умовним або потенційним договірним зобов'язанням клієнта. При цьому кастодіан зобов'язаний повернути всі віртуальні активи, які були предметом застави, на рахунок клієнта після належного виконання останнім своїх зобов'язань. Якщо віртуальні активи є взаємозамінними, кастодіан може повернути віртуальні активи того ж типу.

Висновки. Технологічна та економічна природа віртуальних активів, а також особливості середовища їхнього обігу та способу зберігання визначають специфіку набуття, здійснення та припинення цивільних прав і обов'язків щодо них.

Віртуальні активи за своєю формою є інформацією, представленою у вигляді послідовності даних (чисел); за юридичною природою є майном і різновидом цифрової речі, що є об'єктом цивільних прав; за економічною сутністю є універсальним благом, яке може виконувати платіжні, інвестиційні, спекулятивні функції, надавати доступ до товару чи послуги, а також слугувати засобом обміну або збереження вартості.

Віртуальні активи передаються та зберігаються в електронному вигляді з використанням DLT або подібної технології. При цьому саме публічні блокчейни займають провідне місце серед DLT, що використовуються у цивільно-правовому обігу віртуальних активів завдяки їх інклюзивності. Операції з віртуальними активами можуть ініціюватися та виконуватися за безпосередньої участі суб'єктів цивільних правовідносин з використанням некастодіальних цифрових гаманців, ініціюватися суб'єктами цивільних правовідносин і виконуватися постачальниками послуг на ринку віртуальних активів або ініціюватися та виконуватися за допомогою смарт-контрактів, які можуть передбачати

списання та зарахування віртуальних активів з або на некастодіальні чи кастодіальні гаманці. Усі зазначені види операцій здійснюються з використанням приватних і публічних ключів. Приватні ключі та, як результат, приватні ключі, та, як наслідок, віртуальні активи можуть контролюватися власником віртуальних активів самостійно з використанням некастодіальних гаманців або кастодіаном від імені та в інтересах власника на кастодіальному гаманці. У такому контексті контроль як фактичне явище може виступати еквівалентом юридичної категорії володіння, або власності (з тією лише особливістю, що особа, яка здійснює контроль, не має можливості опосередковано контролювати віртуальний актив через іншу особу, а також фізично не утримує віртуальний актив).

У випадку, коли особа здійснює контроль свого приватного ключа, а отже, і віртуального активу, який зберігається на некастодіальному гаманці, така особа вважається власником віртуального активу. Водночас передача контролю приватного ключа не завжди має наслідком передачу права власності на віртуальний актив. Наприклад, кастодіан, який контролює приватний ключ та забезпечує зберігання віртуального активу від імені та в інтересах клієнта, зазвичай не набуває права власності на віртуальний актив, хоча він є його фактичним володільцем. Водночас перехід права власності на віртуальний актив клі-

єнта до кастодіана або вищестоящого кастодіана може відбуватися на договірних засадах для забезпечення надання послуг клієнту, зокрема, у випадках використання та/або реалізації механізмів забезпечення виконання зобов'язань клієнта, у тому числі й механізмів фінансової застави.

Автор дійшов висновку, що для фідучіарної моделі правовідносин, у межах якої кастодіан здійснює контроль приватних ключів віртуальних активів та забезпечує їх зберігання від імені та в інтересах клієнта, найбільш наближеним за своєю природою з-поміж наявних в вітчизняному праві цивільно-правових інститутів є інститут управління майном, який, утім, потребує удосконалення.

Під час проведення дослідження було виявлено невідповідність національного цивільного права сучасним реаліям цифрових правовідносин. У зв'язку з цим пропонується:

1) впровадити нову форму правочину у формі записів у розподілених реєстрах із використанням технології розподіленого реєстру або інших подібних технологій;

2) передбачити інститут опосередкованого та безпосереднього володіння;

3) врегулювати окремі особливості інституту управління майном, притаманні, зокрема, правовідносинам у сфері віртуальних активів, що стосуються розпорядження управителем майном установника управління.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. URL: <https://drive.google.com/file/d/1ExwdnngsmvpaZJtWi836Rr6-x1quaZJQ/view> (дата звернення: 26.12.2024).
2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 26.12.2024).
3. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М.І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.
4. Речове право: пріоритети та перспективи : матеріали Київських правових читань. Київ, 22 березня 2019 року / Р.А. Майданик, Я.М. Романюк та ін. ; відп. ред. Р.А. Майданик. Київ : Алерта, 2019. 266 с.
5. European Court of Human Rights. Guide on Article 1 of Protocol No.1 to the European Convention on Human Rights. 2024. 105 с. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_1_protocol_1_eng?utm (дата звернення: 26.12.2024).
6. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав : Закон України від 10.08.2023 р. № 3320-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3320-20#Text> (дата звернення: 26.12.2024).
7. Maydanyk R., Maydanyk N., Popova N. Reconsidering the Concept of a Thing in Terms of the Digital Environment : Law Towards an Understanding of a Digital Thing. *Open Journal for Legal Studies*. 2022. Т. 5. № 2. С. 31–56. <https://doi.org/10.32591/coas.ojls.0502.01031m> (дата звернення: 26.12.2024).

8. Некіт К.Г. Віртуальні активи як різновид цифрових речей. *Часопис цивілістики*. 2022. № 45. С. 53–57. <https://doi.org/10.32837/chc.v0i45.466> (дата звернення: 26.12.2024).
9. Кудь О.О. Комплексна класифікація віртуальних активів. Харків : ХОГОКЗ, 2021. 34 с. Препринт / Науково-дослідний інститут ХОГОКЗ. URL: <https://virtualasset.science/kompleksna-klasifikacija-virtualnikh-aktiviv.pdf> (дата звернення: 26.12.2024).
10. Савченко Є. Віртуальні активи: нематеріальні блага чи окремі об'єкти цивільних прав? *Юридичний вісник*. 2023. № 6. С. 301–310. <https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2023.37> (дата звернення: 26.12.2024).
11. Fox D. Cryptocurrencies in the Common Law of Property. *SSRN Electronic Journal*. 2018. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3232501> (дата звернення: 26.12.2024).
12. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937 : Regulation від 31.05.2023 № 2023/1114. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj> (дата звернення: 26.12.2024).
13. Binance Academy. У чому різниця між публічними, приватними та консорціумними блокчейнами? URL: <https://academy.binance.com/uk/articles/private-public-and-consortium-blockchains-whats-the-difference> (дата звернення: 26.12.2024).
14. Chan T. The nature of property in cryptoassets. *Legal Studies*. 2023. С. 1–19. <https://doi.org/10.1017/lst.2022.53> (дата звернення: 26.12.2024).
15. Wang K., Wang Q., Boneh D. ERC-20R and ERC-721R: Reversible Transactions on Ethereum. *arXiv preprint arXiv:2208.00543*. 2022. С. 1–11. URL: <https://arxiv.org/abs/2208.00543> (дата звернення: 26.12.2024).
16. European Banking Authority. Report on crypto assets with advice for the European Commission. 2019. 30 с. URL: <https://extranet.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/documents/10180/2545547/67493daa-85a8-4429-aa91-e9a5ed880684/EBA%20Report%20on%20crypto%20assets.pdf?retry=1> (дата звернення: 26.12.2024).
17. Szczerbowski J.J. Place of smart contracts in civil law. A few comments on form and interpretation. *New trends 2017 [elektronický zdroj] : new trends in economics, management, marketing and public administration : proceedings of the 12th annual international scientific conference, 9-10 november 2017, Znojmo, Czech Republic : 12th annual international scientific conference, м. Znojmo, 9–10 листоп. 2017 р. Znojmo, 2017. С. 333–338. URL: https://sekarl.euba.sk/arl-eu/en/detail-eu_un_cat.1-0238885-New-trends-2017/?dispre-c=1&iset=1 (дата звернення: 26.12.2024).*
18. WhiteBit. Що таке смарт-контракт у блокчейні та як він працює? URL: <https://blog.whitebit.com/uk/about-smart-contracts/> (дата звернення: 26.12.2024).
19. Tar A. Smart Contracts, Explained. URL: <https://cointelegraph.com/explained/smart-contracts-explained> (дата звернення: 26.12.2024).
20. International Monetary Fund. Regulating the Crypto Ecosystem: The Case of Unbacked Crypto Assets. Washington, DC : International Monetary Fund, 2022. 45 с. URL: https://www.imf.org/en/Publications/fintech-notes/Issues/2022/09/26/Regulating-the-Crypto-Ecosystem-The-Case-of-Unbacked-Crypto-Assets-523715?utm_medium=email&utm_source=govdelivery (дата звернення: 26.12.2024).
21. Consultative Group of Directors of Financial Stability (CGDFS). Financial stability risks from cryptoassets in emerging market economies. 2023. 47 с. URL: <https://www.bis.org/publ/bppdf/bispar138.pdf> (дата звернення: 26.12.2024).
22. Financial Stability Board. Assessment of Risks to Financial Stability from Crypto-assets. 2022. 26 с. URL: <https://www.fsb.org/uploads/P160222.pdf> (дата звернення: 26.12.2024).
23. Майданик Р. Смарт-контракт криптоактивів у цивільному праві України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки»*. 2024. № 127. С. 39–44. <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2024/1.127-7> (дата звернення: 26.12.2024).
24. Про електронну комерцію : Закон України від 03.09.2015 р. № 675-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text> (дата звернення: 26.12.2024).

25. Garrido J.M. Digital Tokens: A Legal Perspective. 2023. 67 с. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2023/07/28/Digital-Tokens-A-Legal-Perspective-537041> (дата звернення: 26.12.2024).
26. Zetzsche D., Sinnig J., Nikolakopoulou A. Crypto custody. *Capital Markets Law Journal*. 2024. <https://doi.org/10.1093/cmlj/kmae010> (дата звернення: 26.12.2024).
27. Слюсаревський М.М. Теоретичні проблеми договірної управління чужим майном в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 1999. С. 10.
28. Майданик Р.А. Україна на шляху до уніфікованої трастоподібної конструкції в умовах глобалізації. *Право України*. 2021. № 5. С. 29–49. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001416600>.
29. Ільків О. Правова природа відносин, що виникають із договору управління майном. *Нове українське право*. 2021. С. 57–62. <https://doi.org/10.51989/nul.2021.3.8> (дата звернення: 26.12.2024).
30. Албу А.А. Цивільно-правове регулювання управління : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Івано-Франківськ, 2016. 18 с.
31. Некіт К.Г. Принципи DCFR та сучасна концепція довірчої власності (трасту) в Україні. *Часопис цивілістики*. 2015. № 18. С. 171–174. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/473038f2-cd0a-475d-be03-cc905dae687d/content> (дата звернення: 26.12.2024).
32. Буюджи Г.В. Проблемні питання визначення правової природи трасту. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. С. 10–16. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2017/5/3.pdf> (дата звернення: 26.12.2024).
33. Майданик Р.А. Модернізація володіння у праві України: базис і напрями. *Проблеми цивільного права та процесу : тези доповідей учасників науково-практичної конференції, присвяченої світлій пам'яті Олександра Анатолійовича Пушкіна*, м. Харків, 24 травня 2019 р. Харків, 2019. С. 53–59. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/24_05_2019/pdf/13.pdf (дата звернення: 26.12.2024).